

Asia: VN/34680/2022

Lausuntopyyntö Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommentit alatyöryhmän 1. Rikollisuus ja rikosasioiden käsittely sekä rangaistukset ja niiden täytäntöönpano ehdotuksista

-

2. Kommentit alatyöryhmän 2. Siviiliasioiden käsittely, sovittelu ja vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot ehdotuksista

-

3. Kommentit alatyöryhmän 3. Hallinto-oikeudelliset asiat ja erityistuomioistuinasiat ehdotuksista

Monissa tapauksissa erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa asiansa eteenpäin vievät henkilöt ovat haavoittuvassa asemassa, ja heillä on vähäiset taloudelliset mahdollisuudet ryhtyä korvaamaan osaa kustannuksista kohdassa 80 esitetyllä tavalla. On hyvä, että mukaan on otettu se, että muutos ei saa johtaa oikeusturvan vaarantumiseen ja että se todellisuudessa johtaa siihen. Nyt esitetty ehdotus voi hyvin helposti käytännössä johtaa siihen, jolloin kyseiset henkilöt eivät tästä syystä käytännössä voi viedä asiansa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tähän kohtaan olisi lisättävä, että esteettömyys ja saavutettavuus on otettava huomioon järjestelmän toimivuuden kannalta.

4. Kommentit alatyöryhmän 4. Oikeudellinen neuvonta ja avustaminen ehdotuksista

Esteettömyys ja saavutettavuus puuttuvat tästä kokonaan, esimerkkinä mainittakoon kohta 97. Terveystilaan liittyvät tarpeet eivät ole yhtä kuin vammaisuus. Vammaisuuteen liittyvät tarpeet puuttuvat johdonmukaisesti. Yksi esimerkki on kohta 105.

5. Kommentit alatyöryhmän 5. Täytäntöönpano ja Ulosottolaitoksen toiminta ehdotuksista

-

6. Kommentit alatyöryhmän 6. Hallinto-, henkilöstö- ja koulutusasiat ehdotuksista

Yhteistyö korkeakoulujen kanssa

Juristien ja muun henkilöstön koulutusta sivutaan useissa alatyöryhmän ehdotuksissa. Yhteistyötä korkeakoulujen kanssa ei kuitenkaan mainita. Näillä on luonnollisesti keskeinen rooli alan ammattilaisten koulutuksessa, yliopistoilla juristikoulutuksessa ja ammattikorkeakouluilla oikeustradenomien koulutuksessa. Oikeustradenomien koulutusten ja ammattiryhmän syntyminen ja laajeneminen on tärkein oikeusalalla tapahtunut koulutus uudistus viimeisten vuosikymmenten aikana (tästä tarkemmin Karvin toteuttamassa Oikeusalan koulutuksen arvioinnissa 2021). Tätä koulutusta, jonka suorittaneita henkilöitä työskentelee paljon ja ansiokkaasti oikeusalan eri tehtävissä, ei vielä tunnisteta riittävästi, mikä näkyy siitäkkin, että muistiossa ei löydy mainintoja sanoilla oikeustradenomi tai ammattikorkeakoulu. Jatkossa oikeustradenomikoulutuksen merkitystä olisi syytä arvioida oikeuslaitoksen näkökulmasta. Tutkinnolle tulisi saada myös itsenäinen status siten, että nimike virallistettaisiin oikeusalan ammattitutkintona, erillään tradenomin tutkinnosta (147). Mietinnössä ei ollut myöskään viittauksia oikeustulkki koulutukseen, joka on viime vuosina kehittynyt huomattavasti ja tukee oikeuslaitoksen toimintaa.

Veto- ja pitovoima

Oikeuslaitoksen tulisi olla aktiivinen ja luoda yhteyksiä ja pitää kiinni opiskelijoista, jotka osoittavat sektorin toimintaan kiinnostusta. Oikeuslaitoksella on omat valttikorttinsa, erityisesti työn merkityksellisyys. Kansainväliset tehtävät voivat myös olla vetovoimatekijä uran valintaa harkitsevalle. Yhteydenpito opiskelijoihin voi tapahtua vierailuluentojen, harjoittelupaikkojen ja tutustumistilaisuuksien muodossa. Yksityiset sektorin toimijat, erityisesti isot asianajotoimistot, ovat luoneet opiskelijoiden tavoittamiseen runsaasti kanavia ja varaavat toimintaan merkittävästi resursseja. Vastavalmistuneet arvostavat modernissa työelämässä monia sellaisia piirteitä, joita muistiossa nostetaan esiin, ja niitä kannattaa edistää, mm. työaikojen joustavuus (148).

Toisessa päässä eläkkeelle hiljattain siirtyneiden tuomarien asiantuntemus lienee resurssi, jota voi hyödyntää.

Monipuolinen työvoima

Muistiossa esiintyy viittauksia yhteiskunnallisen kulttuurisen moninaisuuden lisääntymiseen, mikä näkyy oikeuslaitoksen arjessa hyvinkin voimakkaasti. Oikeustulkkauksen ja lisääntyvän konetulkkauksen lisäksi henkilöstön monipuoliset taustat tukevat palvelujen saatavuutta. Kielitaidon hyödyntämistä koskevat ehdotukset ovat tervetulleita (160), ja vähemmistökielten osaaminen olisi syytä todeta ansioksi myös rekrytoinnissa. Lisäksi mietintö osallistuu keskusteluun juristikoulutuksen opiskelijavalinnasta kohdassa 150 toteamalla, että ”Vaikutetaan siihen, että juristi- ja muun oikeusalan koulutukseen on pääsy eri taustoista tuleville hakijoille.” On aiheellista tiedostaa, että tämän erittäin kannatettavan tavoitteen konkreettisista toteuttamiskeinoista vallitsee huomattavan erilaisia näkemyksiä. Erään käsityksen mukaan ilmainen, kaikille avoin lukiokoulutus on paras keino edistää eri taustoista tulevien opiskelijoiden mahdollisuuksia hakeutua

juristi-, oikeustradenomi- ja muihin oikeusalan koulutuksiin. Ylioppilastodistuksiin perustuvaan opiskelijavalintaan sisältyykin tällä hetkellä vähemmistöjä suosiva elementti eli se, että suomi (tai ruotsi) toisena kielenä otetaan valinnassa huomioon samalla painoarvolla kuin suomi (tai ruotsi) äidinkielenä. Usein kohdassa 150 mainitulla kannanotolla tarkoitetaan kuitenkin pääsykokeen säilyttämistä suurimpana opiskelijavalinnan väylänä. Meillä ei ole tutkimustietoa, joka osoittaisi valintakokeen suosivan ”erilaisista taustoista tulevia hakijoita”. Yliopistot päättävät opiskelijavalinnasta itsenäisesti.

Tiedolla johtaminen

Yliopistojen ja korkeakoulujen toimintaa sivuavat kannanotot tiedolla johtamiseen (160) ja henkilöstön kehittämiseen (168). Kummassakaan kohdassa ei mainita yliopistoja eikä ammattikorkeakouluja. Yliopistot tuottavat jatkuvasti lähinnä ministeriöiden kanssa tehtyjen sopimusten, KRIMOn koskevan lainsäädännön perusteella sekä omassa, riippumattomassa tutkimus- ja julkaisutuotannossaan tutkimustietoa oikeusministeriön ja tuomioistuimien käyttöön. Vuorovaikutuksen tutkimustoiminnan sisällöstä ja käytännön toteutustavoista tulisi olla systemaattista, jatkuvaa ja yhteistyöhakuista.

Täydennyskoulutus

Tavoitellut muutokset ovat niin moninaisia, että niiden tueksi on tarpeen varata merkittävästi resursseja seurantaan, koulutukseen ja tutkimukseenkin. Yliopistot osallistuvat oikeuslaitoksen henkilöstön täydennyskoulutukseen. Tämä olisi hyvä tunnistaa ja kehittää toimintaa rakentavan yhteistyön merkeissä. Usein koulutus tapahtuu yksittäisten opettajien pitäminä luentoina, mutta löytyy esimerkkejä myös pitempiketoisista koulutushankkeista. Viimeisin kehityssuunta ovat niin sanotut pienet oppimiskokonaisuudet, joista esimerkkinä mainittakoon vastuullisuutta ja tekoälyä koskevan sääntelyn koulutuksen kehittäminen:
<https://flamma.helsinki.fi/fi/group/ajankohtaista/uutinen/-/uutinen/nopeasti-muuttuva-tyoelama-vaatii-uusia-tapoja-oppia/38827141>

7. Muita huomioita Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Helsingin yliopisto esittää oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista lausuntonaan seuraavia yleisluontoisia huomioita. Yleisten huomioiden lisäksi Helsingin yliopisto esittää tarkempia huomioita alatyöryhmien 3, 4 ja 6 osalta.

Mietintö sisältää paljon hyviä ja kannatettavia toimenpiteitä. Yleiskommenttina mietinnöstä on kuitenkin syytä todeta, että se on hyvin pragmaattinen ja yksityiskohtiin keskittyvä. Keskeiset alatyöryhmien työtä ohjanneet periaatteet ovat olleet palvelutuotannon tehostaminen ja sujuvoittaminen, kuten niiden toimeksiannosta sivulla 6 tulee esiin.

Näin mittavan muutospaketin lähtökohdat kaipaavat kuitenkin laajempaa pohdintaa ja analyysia oikeuslaitoksen toiminnan tarkoituksesta, tavoitteista ja yleisistä periaatteista, joilla on sekä suoraa että välillistä vaikutusta siihen, millaiset yksittäiset muutokset ovat toivottavia tai edes mahdollisia. Niitä voidaan tässä lausunnossa vain lyhyesti sivuta.

On kuitenkin syytä todeta, että oikeuslaitoksen toiminnan perustana on oikeusvaltioperiaate. Oikeusvaltion keskeisiä periaatteita on perusteellisesti analysoitu useissa eri asiakirjoissa, joista tässä on syytä mainita Venetsian komission raportit, erityisesti oikeusvaltion tarkastuslista.

Oikeuslaitoksen tärkein tehtävä on tarjota oikeussuojaa. Sitä tulee tarjota sekä niille, jotka osaavat sitä vaatia, että usein myös heille, jotka eivät tunne oikeuksiaan tai eivät osaa niitä vaatia. Tästä näkökulmasta seuraa, että asianosaiset eivät voi vapaasti sopia oikeuslaitoksen käsittelyssä olevan asian menettelystä, kuten eivät usein myöskään asian ratkaisusta. Mietintöä värittää jossain määrin dispositiivisten asioiden käsittelytapa, joka antaa asianosaisille tässä suhteessa enemmän valtuuksia kuin indispositiivisten asioiden tai rikosasioiden käsittely.

Menettelyjä suunniteltaessa on myös otettava huomioon vallan kolmijako-oppi osana oikeusvaltioperiaatetta. Osa oikeuslaitoksen toiminnasta kuuluu selkeästi tuomiovallan piiriin. Osa sitä vastoin on täytäntöönpanoa, näin esimerkiksi suurin osa ulosottoa ja osa velkajärjestelyä. Kuitenkin yksilöiden oikeussuhteiden sisällöstä päättäminen viranomaistoimin ilman asianosaisten välistä vapaaehtoista sopimusta on tuomiovallan käyttämistä, joka vallan kolmijako-opin mukaan kuuluu tuomioistuimille. Tämä on tärkeää ottaa huomioon säädettäessä kyseisistä menettelyistä.

Vaikka palvelujen tehostaminen (ja veronmaksajien rahojen tehokas käyttö) ovat tärkeitä tavoitteita, on todettava, että oikeusturva väistämättä maksaa. Tällä ei väheksytä toiminnan tehostamisen tarvetta ja arvoa; oikeusturvan tuottaminen on kuitenkin siihen nähden ensisijainen toiminnan järjestämisen lähtökohta.

Toimenpide-ehdotuksia pitää kauttaaltaan tarkastella YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (CRPD) ja saavutettavuuslainsäädännön vaatimusten pohjalta.

Lindholm Linda
Helsingin yliopisto